

М. Б. ПАРОВИЧ

ПРО ДАТУВАННЯ ОЛЬВІЙСЬКИХ МОНЕТ ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМ ГОЛОВИ ТІХИ

Питання про датування монет із зображенням голови Тіхи в короні — на лицьовому боці — і стрільця, що стоїть на коліні, з назвою міста та ім'ям архонта Сострата — на зворотному¹ — вирішувалося по-різному. В кінці XIX ст. нумізмати як на Заході (Заллет²), так і в Росії відносили ці монети до IV—III ст. до н. е. Вирішальне значення мав стилістичний аналіз зображення.

В 1921 р. О. В. Орешников³ запропонував нове датування. Він порівнював ці монети з тими, що мали легенду *οὐ ἔπτα*, із декількома варіантами лицьового та зворотного боків. На одному з таких варіантів на лицьовому боці є зображення бородатої голови, в якій О. В. Орешников вбачав портрет Мітрідата Євпатора, а на зворотному — зображення стрільця, який стоїть на коліні. Цей тип зворотного боку на монетах з *οὐ ἔπτα* та на монетах з ім'ям Сострата і є для них, на думку О. В. Орешникова, пов'язуючою ланкою. Перші він відносить до кінця II або початку I ст. до н. е., а другі — до I ст. н. е. Таке обґрунтування датування монет із зображенням голови Тіхи і стрільця, який стоїть на коліні, та з ім'ям архонта Сострата було прийняте О. М. Зографом⁴.

В могилах ольвійського некрополя, розкопаних Б. В. Фармаковським в 1901 і 1902 рр., було знайдено 5 монет подібного типу⁵. Посилаючись на Заллета і Піка, він датує їх IV—III ст. до н. е.⁶

* Всі ці монети, за винятком однієї (№ 149), знайдені в непорушених похованнях, в тому місці, де вони були покладені при похованні: монета № 90 знаходилася в могилі № 22/1901, в лівій руці покійника, в могилі № 74/1902 монета також лежала в лівій руці, а в похованні № 76/1902 одна монета (№ 360) лежала на правому плечі, а друга — в правій руці. Щодо монети № 149, то хоч в щоденнику вона не згадувалася, але в опису⁷ значиться як знайдена в могилі № 35/1902.

¹ П. О. Бурачков, Общий каталог монет, принадлежащих эллиническим колониям, существовавшим в древности на северном берегу Черного моря, ч. I, Одесса, 1884, табл. VIII, 152; В. Pick, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Bd. I, Berlin, 1898, табл. X, 1—3; А. Н. Зограф, Античные монеты, МИА, № 16, табл. XXXIII, 21.

² Sallet, Königliche Museum in Berlin, Beschreibung der antiken Münzen, Berlin, 1898.

³ А. В. Орешников, Этюды по нумизматике черноморского побережья, ИРАИМК, I, 1921, стор. 232—235.

⁴ А. Н. Зограф, ук. твір, стор. 136.

⁵ № 90/1901; № 149/1902; № 358—360/1902.

⁶ ИАК, в. 8, стор. 64; ИАК, в. 13, стор. 233, 234.

⁷ ИАК, в. 13, стор. 242.

Подивимося тепер, яким матеріалом супроводилися ці монети.

В могилі № 22/1901, біля сирцевої закладки, з правого боку кістяка знайдено 5 гостродонних амфор, з них 4 стояли похило одна до одної в головах, а одна — біля ніг. Праворуч від кістяка між черепом і амфорами стояло чорнолакове блюдо з штампованим орнаментом у вигляді 8 пальметок, що утворювали коло, і двох рядів насічок¹. В лівій руці кістяка був чорнолаковий канфар². В тій же руці знаходився залізний перстень, а в ногах стояв сітчастий лекіф і лежали чотири гральні кістки.

Б. В. Фармаковський вважає, що за характером орнаменту і якістю лаку («досить густий, чорний лак») блюдо можна було б датувати початком III ст. до н. е.³

Канфар, знайдений в тій самій могилі, покритий матовим лаком темносірого кольору з графітовим відтінком. Проте на ніжці лак блискучий, густого темного тону, характерний для посудин IV ст. На дні канфара є штампований орнамент, що іде спіраллю, роблячи два круги з поворотом на третій. Канфар має широке циліндричне горло, яке розширюється догори. Корпус досить великий, майже такий самий, як горло. Ніжка порівняно висока, профільована, порожниста всередині. Ручки високо піднімаються догори, обома кінцями прикріплюючись до корпусу. Подібна форма канфарів була досить поширена в кінці IV — на початку III ст. до н. е. Аналогічні екземпляри зустрічаються серед матеріалів афінської агори⁴. Вони були віднесені Томпсоном до групи В і датуються першою половиною III ст. до н. е.

Сітчастий лекіф з тієї самої могили знаходить собі аналогії серед старожитностей Олінфа⁵. Робінзон датує такі лекіфи IV ст. до н. е. Дуже недбало виконаний рисунок і більш низька якість лаку дозволяють віднести наш лекіф до кінця IV ст. до н. е.

Таким чином, весь комплекс могили 22/1901 датується не пізніше ніж початком III ст. до н. е. і навіть, можливо, самим кінцем IV ст. до н. е.

Подібну картину дають поховання № 74/1902 і 76/1902.

В могилі № 74/1902, крім монети, яка вже згадувалася, знаходилися чорнолакові кілік і рибне блюдо та гостродонна амфора. З лівого боку покійника стояло три флакони.

Рибне блюдо з цієї могили опубліковано Б. В. Фармаковським⁶. Воно було досить великих розмірів (діаметр 24 см), з косими стінками і відігнутим униз краєм⁷. Будова сільниці в цьому блюді досить оригінальна. Це не просто кругла ямка і не валик, який оточував сільницю, як це звичайно робиться в посудинах такого типу. В нашому екземплярі високий бортик проходить не по краю, а трохи відступивши всередину, завдяки чому навкруги сільниці утворилося щось на зразок ровика. Цікавою є конструкція краю посудини. Косі стінки біля краю піднімаються вгору, а потім сильно загинаються вниз. Таким чином, наш екземпляр є ніби перехідним типом між рибним блюдом з косими стінками і відігнутим униз краєм, якому відповідає сільниця у вигляді простого заглиблення або ямки⁸, та блюдом із загнутим вгору краєм і сільни-

¹ ИАК, в. 8, рис. 21.

² Там же, рис. 29.

³ ИАК, в. 8, стор. 35.

⁴ H. Thompson, Two centuries of Hellenistic Pottery, Hesperia, III, Baltimore, стор. 345, рис. 26 (В 46).

⁵ D. Robinson, Excavations at Olynthus, part V, Baltimore, 1933, табл. 146. № 474.

⁶ ИАК, в. 13, рис. 73, стор. 133.

⁷ D. Robinson, ук. твір, т. V, табл. 190, № 1049, 1050, 1052.

⁸ D. Robinson, ук. твір, т. V, № 1049, 1052.

цею, оточеною високим валиком¹. І той і другий типи Робінзон датує IV ст. до н. е.

Можливо, що наша посудина належить до пізнішого часу, до початку III ст., що погоджується з наявністю в даному комплексі веретенподібних флаконів. Останні з'являються в III ст. до н. е. на зміну лекіфам, які в цей час перестають вживатися. В матеріалі афінської агори, який охоплює період від рубежу IV—III ст. до початку I ст. до н. е., зовсім немає лекіфів, в той час як веретенподібні флакони з'являються вже в першій групі, що відноситься до початку III ст. до н. е.² З другого боку, веретенподібні флакони, мабуть, зовсім не побутують в I ст. до н. е., що підтверджується тим, що в найпізнішому комплексі (E), який датується кінцем II і початком I ст. до н. е., веретенподібні флакони зникають. Отже, наявність їх в могилі № 74/1900 не може значно підвищувати її датування.

Поховання № 76/1902, крім двох монет, містило чорнолаковий кілік з штампованим орнаментом³, який датувався Б. В. Фармаковським IV—III ст. до н. е., та гостродонну амфору, горло якої прикрашене кантиком з червоної фарби.

Щождо поховання № 35/1902, то, згідно з описом, в ньому був чорнолаковий кілік (№ 150)⁴, хоч в щоденнику він, так само як і монета № 149, не згадується. Кілік, що мав низьку, слабо профільовану підставку і сильно підняті догори ручки, схожий за формою з кіліком № 704 з розкопок 1901 р.⁵, який датується Б. В. Фармаковським III—II ст. до н. е. Але судячи з густоти лаку з металічним блиском, його слід було б віднести до III ст. до н. е. і, можливо, ближче до першої його половини. Форма кіліка зберігає безперечний зв'язок з посудинами IV ст. до н. е., що було відмічене ще Б. В. Фармаковським⁶.

Таким чином, усі розглянуті поховальні комплекси, де були зустрінуті монети із зображенням голови Тіхи в короні — на лицьовому боці — і стрільця, який стоїть на коліні, та з ім'ям архонта Сострата — на зворотному, можуть бути датовані першою половиною III ст., а в деяких випадках (могила № 22/1901) навіть самим кінцем IV — початком III ст. до н. е.

Оскільки всі монети, за винятком № 149, були знайдені *in situ*, в руці похованих, немає сумніву щодо одночасності монет та іншого інвентаря. Але тоді виникає сумнів в правильності їх датування, запропонованого О. В. Орешниковим в 1921 р. Комплекси речей дозволяють повернутися до старого датування Б. В. Фармаковського, який, слідом за Заллетом, відносив ці монети до IV—III ст. до н. е.

¹ D. Robinson, ук. твір, табл. 190, № 1045, 1046, 1048.

² H. Thompson, ук. твір, стор. 326, рис. 9.

³ ИАК, в. 13, рис. 74.

⁴ Зберігається в Одеському археологічному музеї.

⁵ ИАК, в. 8, рис. 38.

⁶ Там же, стор. 41.